

Konul Efendiyeva

<https://orcid.org/0000-0001-5433-2092>

Doctorant, Azerbaijan University, Azerbaijan, efend83@mail.ru

Atf Künyesi | Citation Info

Efendiyeva, K. (2024). Doğu Felsefesinde Tıp Etiği. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (2), 1435-1441

Doğu Felsefesinde Tıp Etiği

Öz

Tıp biliminin oluştuğu tarihi dönemlerde bu daima felsefeye ve onun kadim kaynaklarına yönelmiştir. Tıp felsefesi aynı zamanda sağlık felsefesidir. Tıp felsefesi, tıbbın kavramı ve yöntemi, tıbbın diğer bilimler ve insan faaliyetleri arasındaki yeri ve modern toplumda bütünleştirici bir sistem olarak doğa bilimlerinin bilişsel ve sosyal rolü hakkındaki düşünceleri özetleyen felsefi bir sistemdir. Tarihsel ve felsefi bilginin çığır açıcı gelişiminde ifade edilen temel ideolojik ilkeler nedeniyle hem sağlık kavramı hem de sağlık kavramına ulaşma yolları bazen çelişki noktasına kadar farklı değerlendirilmektedir. Batı geleneği "gelişmeye ve derinleşmeye" çalışırsa, Doğu geleneği de "birleştirir ve aktarır". Doğu'da felsefeden "kavramlarla düşünme bilimi" olarak değil, "gerçekliğin özel bir sembolik deneyiminden" bahsediyoruz. Doğu felsefesinde dünyevi olanla göksel olan, manevi olanla maddi olan, pratik olanla teorik olan arasında hiçbir boşluk bulunmamaktadır. Bu makale Doğu felsefesi'nde tıpi ele almakta ve kaynaklara bağlı olarak sonuca ulaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tıp, Felsefe, Sağlık Felsefesi, Doğu

Medical Ethics in Eastern Philosophy

Abstract

In the historical periods when medical science was formed, it has always been orientated towards philosophy and its ancient sources. The philosophy of medicine is also the philosophy of health. Philosophy of medicine is a philosophical system that summarises ideas about the concept and method

of medicine, the place of medicine among other sciences and human activities, and the cognitive and social role of natural sciences as an integrative system in modern society. Due to the basic ideological principles expressed in the epochal development of historical and philosophical knowledge, both the concept of health and the ways of achieving it are evaluated differently, sometimes to the point of contradiction. If the Western tradition tries to 'develop and deepen', the Eastern tradition 'unifies and transmits'. In the East, we speak of philosophy not as 'the science of thinking in terms of concepts' but as 'a special symbolic experience of reality'. In Eastern philosophy there is no gap between the earthly and the heavenly, the spiritual and the material, the practical and the theoretical. This article deals with medicine in Eastern philosophy and reaches a conclusion based on the sources.

Keywords: *Medicine, Philosophy, Philosophy of Health, Eastern*

Giriş

İnsanın doğası, dünyayla ve kendisiyle uyumu felsefenin ebedi konusudur. İnsanın nasıl hayatta kalabileceği ve sağlığını nasıl koruyacağı küresel, toplumsal ve bireysel sorunlardan biridir. Gelişiminde sağlık felsefesi, insan haklarına ilişkin doğal, toplumsal ve beşeri bilimlerin bilgisine ve halkın sağlık kültürüne dayanmaktadır. Doğu felsefesinin farklı gelişim dönemlerinde insan hayatı, onun anlamı ve sağlığı hakkındaki fikirler geniş çapta yansıtılmıştır. Buna göre çalışmada insan sağlığının konuları ele alınarak alan yazın incelenmiş ve sonuca varılmıştır.

1. Antik Doğu'da Sağlığa Felsefi Bir Bakış

Hindistan'da, Vedalar zamanında, yani 3000 yıl önce bile, doktorların tıp etiği kurallarına uyması zorunluydu: "Her zaman sabırlı, dikkatli ve kibar olun. Alçakgönüllü olun, işlerinizi aklın sağlam mantığına tabi tutun. Kendiniz için fedakarlık veya iyilik istemeden hastayı iyileştirmeye çalışın" (Arras, 2003). Upanişadların ana temalarından biri ise doğumdan ölüme ebedi geçiş fikridir. Bu fikir, ölümden sonra yeniden diriliş hipotezi olan canlıların ruhlarının birbirine geçmesi (reinkarnasyon) hipotezinin temelini oluşturmaktadır. Doğum ile ölüm arasında sürekli tekrarlanan diziye 'samsara' (Yamaguchi, 1970) denmekteydi. Ara aşamalar insan hayatının asıl özünü ilgili olduğundan, o sürenin manevi ve ahlaki açıdan belirlenmesi önemli bir durumdur. Bu fikirler tıbbi-sosyal ilişkilerin temel özünü ilgili olup doktor-hasta, doktor-doktor ilişkilerinde meslek etiğini ve hümanizmi içermektedir.

Eski Hint felsefi düşüncesinin temel fikir kaynakları olan Upanişadlarda mistisizme eğilim olup, münzevi yaşam tarzına dair birçok fikir vardır; feragat ve samsara düşüncesi mistisizmle karıştırılmıştır. Upanişadlar'da, toplumsal ilişkilerde insani değerlerin üstünlüğü fikrinde, Buda'nın felsefesinde ve Bhagavad Gita'da yaşam ve ölüm arasındaki yakın ilişkiye dair bazı felsefi fikirler yansıtılmaktadır.

Eski Çin felsefesi, sosyal ilişkilerin ahlaki kuralları olarak kabul edilebilir. Çinli filozof

Konfüçyüs'ün hayatı ve çalışmaları, yalnızca onun ahlaki-felsefi bakış açısının değil aynı zamanda tıbbi-sosyal ilişkilerin etik temellerinin oluşum tarihine bir bakış olması nedeniyle büyük ilgi görmüştür. Böylece Konfüçyüs bir anlamda sadece deontoloji ve etiğin felsefi-etik ilkelerini, hümanizmi (hümanizm) değil, aynı zamanda modern tıpla ilgili sosyal ilişkileri de oluşturmuştur. Konfüçyüs, doğa felsefesiyle ilgilenmez; o, konuyla ilgili yaklaşımlarda Sokrates'ten önce gelir. Onun için asıl kişi odur. Bu tez kısaca şu şekildedir: "İnsancılığı sevenler, ondan daha yüksek bir şeyin olmadığına inanırlar" (Anıl, 2006). Konfüçyüs, doğru davranış kriterlerinin doğrudan insanlıkla ilgili olduğunu göstermektedir. Bu tez aynı zamanda doktor-hasta ilişkisinde normatiflik ile hümanizmi birleştirme olanağını arayan modern tıba bağlı tıp etiği ve sosyal ilişkilerin zayıflığını da içermektedir.

Konuyla alakalı olarak Konfüçyüs: "Tsi-gun (öğrenci) sorar: Bir sözü ömür boyu tutmak mümkün mü? Öğretmen cevap verir: "Bu kelime karşılıklıdır." Kendinize uygun görmediğiniz şeyi başkalarına yapmayın" (Konfüçyüs, 2021). Bu fikir modern etik, biyoetik ve hümanizm ile bir analogi olarak ele alınabilir; ve bir dizi bağlantıya dikkat çekilebilir. Burada insanın ve insanlığın doğasında var olan genellik ve evrensellikten bahsedebiliriz.

2.Ortaçağ'da tıbbi-felsefi düşünce

Orta Çağ boyunca Çin felsefesinde öne çıkan bir isim olan Dun Cunshu, zamanın entelektüel manzarası üzerinde kalıcı bir etkiler bırakmıştır. Çeşitli felsefi düşünce okullarına ilginin yeniden canlandığı bir dönem olan Han Hanedanlığı'nda doğan Dun Cunshu'nun katkıları, Çin felsefesinin zengin geleneğine derinden kök salmıştır (<https://www.worldhistory.org/trans/>) antik-cin-felsefesi/Antik Çin'deki erken yaşam ve yetiştirilme tarzı, Konfüçyüsçülüğün öğretileri ve ilkeleri tarafından şekillendirilen daha sonraki felsefi çabaların da temelini oluşturmuştur (Okay, 2017). Ahlaki, sosyal, politik ve dini fikirleri kapsayan çok yönlü bir sistem olan Konfüçyüsçülük, Dun Cunshu'nun dünya görüşünün ve felsefi bakış açısının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Burada tıbbın felsefi temelleri açısından insanın erdemli olmasının hayatında uyumlu ve sağlıklı bir gelişme sağlayabildiği gösterilmektedir.

Avrupa'daki bu süreçlerde Arapça tıp ve felsefenin temel etkisi yadsınamaz. İbn Sînâ (ö. 428/1037), İbn Rüşd (ö. 520/1126) ve diğer filozofların felsefi-etik eserleri tıbbi-sosyal ilişkilerin ahlaki temellerinin oluşmasında büyük rol oynamıştır. Ortaçağ mülüman filozoflar, antik Yunan kültürünün ve felsefesinin pasif koruyucuları değillerdi; Helenistlerin felsefi mirasını aktif olarak anlamışlar; ve onu yaratıcı bir şekilde kullanmışlardır (Windelband, 2023). Batı felsefesi ve bilimi ise Doğu felsefesinden etkilenmekle yetinmemiş, İslam filozoflarının yaratıcı mirasını benimseyerek mesleki anlamda gelişmeyi başarmıştır (Şimşek,

2021). Roma İmparatorluğu'nun doğusundaki son felsefe okulu 5. yüzyılda İmparator Justinianus tarafından kapatıldıktan sonra birçok filozof Doğu'ya göç etmiştir. Bu dönemde Roma İmparatorluğu'nun ve ardından Arap hanedanlarının egemenliği altında bulunan Mısır, Suriye ve İran'ın entelektüel hayatında beklenmedik bir değişiklik yaşanmadı. Bu ülkelerde Helenistik gelenekler 10-11. yüzyıllara kadar, yani felsefe ve hukuk ekolleri kapatılıp İslam dünyasındaki tartışmalar sona erinceye kadar korunmuştur. Harun Reşid'in halifeliği, Arap dünyası felsefesindeki yükselişin başlangıcı sayılmaktadır. Halife Reşid, Yunanca okuyan ve felsefi incelemeleri tercüme eden bilim adamlarına aktif olarak yardımcı oldu. Bu dönemde Latince ve Yunanca dillerinde yazılan ve tıp dahil çeşitli bilim alanlarıyla ilgili eserler sürekli olarak Arapçaya çevrilmeye başlanmıştır.

Çeviri çalışmasının ana kısmı Arapça kelime dağarcığının zenginleştirilmesi ve Yunanca kavramlara uygun felsefi ve bilimsel terimlerin derlenmesi ile ilgiliydi. Arap dilinin zenginleşmesi, felsefi metinlerin birçok bölümünün özümsemesi için fırsatlar yaratmaktaydı. Araplar retorik, tiyatro sanatı ve tarih konularını ilgilendirmediğinden metafizik ve tıbbi özel önem vermeye başlamışlar; ve Aristoteles, Platon ve Neo-Platoncuların felsefe, simya ve tıp ağırlıklı eserleri tercüme etmişlerdi. Bu bakımdan 9. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Bağdat şehri Arap dünyasının bilim merkezi haline gelmişti (Siraisi, 2014). Çeviri konusunda yapılan büyük çalışmalar sayesinde eski Yunan bilimsel ve felsefi düşüncesi tüm Arap ülkelerine yayılmış, bu ülkelerdeki medrese ve camilerde kütüphaneler açılmıştır. 11. yüzyılda Bağdat kütüphanesinde yaklaşık 100.000 el yazması bulunuyordu.

Arap medeniyetinin bilimsel tarihinin zenginleşmesi tıp, optik ve astronomi alanındaki başarılarla bağlantılıydı. Arap hekim ve filozof Fahreddin Râzî (ö. 606/1210), kızamık ve su çiçeği gibi çocukluk hastalıklarını tedavi eden ilk hekimdi. Râzî, Aristotelesçiliğin bir destekçisiydi ve dini spekülasyonları eleştiriyordu.

İbn Sînâ ise Aristotelesçiliğin takipçisiydi. Ana eseri *El-Kanun fi't-Tıbb*, Yunan ve Arap tıbbında yaygın olarak kullanılan en iyi tıp ders kitabıydı. Avrupa üniversitelerinde bu eser 16. yüzyıla kadar tıp alanında temel ders kitabı olarak kullanılmıştır (Siraisi, 2014). İbn Sînâ, yetenekli bir hekim olmasının yanı sıra seçkin bir filozof olarak da biliniyordu. İslam kanunlarını Aristoteles'in biçimsel mantığından ve eski Yunan metafiziğinden (Yeni Platoncular) ödünç alınan kavramlar yardımıyla ifade etmek istiyordu. İbn Sînâ 'ya göre Tanrı ilk neden veya Yaratıcıydı, fakat o, yaratılan dünyayı yaratıcı'dan gelen bir sudur olarak görüyordu. Ona göre insanın ruhu, ilahi ışığın yayılmasından oluşmuştur; ve "bu nedenle insan yaşamı, Tanrı'ya dönüş için ışığı gerekli kılmıştır" (Siraisi, 2014). İbn Sînâ, Aristotelesçiliği savunanlara materyalizmin unsurları hakkında bir açıklama sunmuştur. İbn Sînâ , maddenin

Allah tarafından yoktan yaratıldığını inkar ediyordu. İlahi ışığın yayılmasının maddenin özüne yansıtıldığını, madde tarafından yaratılmadığını da düşünmekteydi.

3.Tıp Biliminin Gelişmesinde Müslüman Filozofların Rolü

Müslüman filozoflar tıbbın teorik ve pratik gelişiminde önemli rol oynamışlardır. İbn el-Heyssem (ö. 432/1040 [?]) fizik, optik ve tıbbın gelişimine büyük katkılarda bulunmuş Müslüman bir düşünürdür. Optik alanının gelişimini teşvik eden *Kitab el-Menazır* adlı çalışması, fizik biliminde büyük bir ilerlemeydi. Fiziğin gelişmesi, Avrupa'da olduğu gibi Müslüman dünyasında da tıbbın gelişmesinde büyük etki yaratmıştır. İbn el-Heyssem, deneysel fizik ve optiğin önde gelen bir temsilcisi olduğundan, mercekler, küresel ve parabolik aynalar üzerinde çalışarak, gözün yapısı ve işlevi konusunda kendi döneminde büyük başarılar elde etmiştir. Aristoteles'in aksine o, ışığın gözden değil, gözlenen nesneden geldiğini ileri sürmüştür. Onun, Roger Bacon, Kepler ve Newton da dahil olmak üzere Batı bilimi üzerinde büyük etkisi olmuştur.

Arapça konuşan bilim adamları, bilimin her alanında büyük başarılarla imza atmışlardır. Daha sonraki dönemlerde İslam biliminde yaşanan durgunluğun nedenleri, bilimsel tartışmaların durması ve İslam dininin dogmalaşma sürecinin güçlenmesi olmuştur. Buna karşın Gazzâlî gibi kişilerin Kur'an hakikatlerini bilim hakikatlerine tercih etmesi dinin dogmatik eğilimlerini ortaya çıkarmıştır.

İslam kültürünün Orta ve Ortadoğu ülkelerinde yaygınlaşmaya başladığı 7-8. yüzyıllarda İslam kültürünün deha klasikleri Râzî , İbn Sînâ, Cürçani (24 Şubat 1340 - 6 Temmuz 1413), ve öğrencileri İslam kültürünün gelişmesine yakından yardımcı olmuşlardır. Öte yandan o zamanın ünlü Azerbaycanlı doktorları ve bilim adamları İslam bilim ve kültürünün gelişmesiyle yakından ilgilendiler. İsimleri ve eserleri o dönemde İslam ilim merkezlerinin uzmanları tarafından çok iyi biliniyordu. Deha İbn Sînâ 'nın en iyi öğrencilerinden biri Azerbaycanlı Abulhasan Bahmanyar Marzban oğlu (ö. 1066) Azerbaycanlı idi. Kafiyeddin Ömer İbn Osman, devrin önemli hekimlerinden olup Şamahı'da bir hastane kurmuş ve "Merhem" adlı eserini yazmıştır. Azerbaycanlı ünlü hekim Mahmûd b. İlyâs Şîrâzî (ö. 730/1330)'de ismindn bahs edilecek önemli hekimlerdir. O, hayatının bir dönemini büyük bir hastaneyi kurup yönettiği Şiraz şehrinde geçirmiş ve hizmet etmiştir. Maalesef doğal afetler, düşman baskınları vb. sonucunda Azerbaycanlı bu filozof ve hekimlerin bir çok eseri ya kabolmuş yada başka yerlere götürülmüşlerdir. Bu konuda Akhundov, Orta Çağ Azerbaycanlı doktorlarının bazı eserlerinin St. Petersburg, Tiflis, Aşkabat ve diğer şehirlerde muhafaza edildiğine dair bilgiler paylaşmaktadır (Akhundov, 2014). 11. yüzyılda medreselerin ilim merkezleri olarak kurulması, Doğu biliminin Batı'nın gelişiminde önemli bir rolü olmuştur. (Bozkurt,

2012). Özellikle Büyük Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün kurduğu Nizamiye medreseleri İslam dünyasındaki eğitim alanı açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur (Gelişli, 2005). Bu medreseler bilim, felsefe ve teoloji gibi çeşitli alanlardaki bilgilerin dağıtımı için merkez görevi görmekteydi. Çok çeşitli konuları kapsayan bir müfredatla medreseler, bilim adamlarının yetiştirilmesinde ve İslam bilim camiası içinde entelektüel alışverişin kolaylaştırılmasında da etkili oluyorlardı. 8. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar uzanan İslam'ın Altın Çağı'na kadar uzanan, bilimsel, teknolojik ve kültürel gelişmelerin tarihsel tanığı olan medreseler bu dönemde çok önemli bir roller üstlenmişlerdir.

Sonuç

Modern biyoetik çalışmalarda sağlıklı yaşam sorunu, yaşam tarzı, kişinin kendine ve doğaya karşı ahlaki ve etik tutumu geniş çapta analiz edilmektedir. Biyoetik alanındaki başarılar sağlık sisteminin metodolojik temellerinin iyileştirilmesinde önemli bir rol oynamaya devam etmektedir. Sosyal antropoloji, sosyal felsefe, etik, tıp etiği, biyolojinin felsefi temelleri, sosyal ekoloji ve son olarak biyoetik alanlarında insan sağlığına ilişkin birçok faktörün derinlemesine analizi ve sağlıklı bir yaşam tarzının sağlanması yenilikçi değişimlere yol açmaktadır. Doğu tıbbının Batı tıp felsefesi üzerindeki etkisi derin ve dönüştürücü olmuştur. Doğu'nun şifa uygulamalarının Batı'ya tanıtılması, çeşitli tıp felsefelerinin entegrasyonuna yol açarak sağlık hizmetlerine yönelik zengin bir yaklaşım dokusunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu entegrasyon, eski Doğu tıbbından gelen kavramların modern Batılı ilerlemelerin yanında kendine yer bulduğu Batı'da tıp eğitimi ve uygulamalarının evrimini ateşlemiştir. Sonuç olarak, Doğu ve Batı tıp gelenekleri arasındaki diyalog, sağlığın hem fiziksel hem de ruhsal yönlerini dikkate alan bütünsel bir yaklaşımı vurgulayarak sağlık hizmetlerinin geleceğini şekillendirmeye devam etmektedir. Medreseler, filozoflar ve hekimler arasında devam eden fikir alışverişi, Doğu tıbbının Batı sağlık hizmetlerinin daha geniş alanı üzerindeki kalıcı etkisini vurgulamaktadır. Doğu tıbbının Batı tıp felsefesine entegrasyonu yalnızca sağlık hizmetlerinin kapsamını genişletmekle kalmamış, aynı zamanda sağlık ve sağlıklı yaşam yaklaşımında da devrim yaratmıştır. Doğu ve Batı tıp gelenekleri arasındaki fikir alışverişi, zihin, beden ve ruhun birbirine bağlılığının farkına vararak daha bütünsel bir sağlık anlayışına yol açmıştır. Doğu tıbbının Batı sağlık hizmetlerine yaptığı en önemli katkılardan biri önleme ve iyileştirmeye verilen önem olmuştur. Doğu tıbbının Batı tıp felsefesine entegrasyonu, sağlık hizmetlerine nasıl yaklaşıldığı ve sunulduğu konusunda bir değişimi beraberinde getirdi. Batı tıbbı, Doğu şifa geleneklerinden kavram ve uygulamaları birleştirerek sağlık ve sağlıklı yaşam konusunda daha bütünsel ve kapsamlı bir bakış açısını benimsemiştir. Bu entegrasyon yalnızca mevcut tedavi seçeneklerinin kapsamını genişletmekle kalmamış, aynı zamanda önleme ve

iyileştirme konularına daha fazla önem vererek sağlık hizmetlerine yaklaşımda da devrim yaratmıştır.

Kaynaklar

Axundov, İ. (2014). *Tibbin tarix və fəlsəfə ilə əlaqəsi*. Mütərcim.

Anıl, Y. Ş. (2006). Sokrates, İstanbul. *Kastaş Yayınevi*.

Arras, J. D. (2003). The owl and the caduceus: Does bioethics need philosophy?. In *The Nature and Prospect of Bioethics: Interdisciplinary Perspectives* (pp. 1-42). Totowa, NJ: Humana Press.

Bozkurt, N. (2012). Medrese. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 28; ss. 338-340). TDV Yayınları.

Gelişli, Y. (2005). On Dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Devleti nin Bağdat ve Yemen Vilayetlerinde Medreselerin Açılma Gerekçelerine İlişkin İki Belge. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 83-113.

Güç, A. (2001). Konfüçyüs ve konfüçyüsçülük. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 43-65.

Şimşek, N. (2021). İslam Filozoflarının Ahlak ve Eğitim Anlayışı (Farabi, İbn Sînâ , Kınalızade Ali Efendi). *Pegem Akademi Yayıncılık. Taylan*, (2006).

Konfüçyüs. *Konuşmalar* (Çev. G. Fidan). İşBankası Yayınları.

Okay, B. (2017). *Konfüçyüs: ve Çin Felsefesinin Temelleri*. Bilge Kültür Sanat.

Siraisi, N. G. (2014). *Avicenna in Renaissance Italy: the Canon and medical teaching in Italian universities after 1500* (Vol. 789). Princeton University Press.

Windelband, W. (2023). *Antik Yunan Felsefesi Tarihi* (Çev. Ayşe Çevik). Fol Kitap.

Yamaguchi, E. (1970). 'Samsara' Kavramı. *Hint ve Budist Çalışmaları Dergisi (Indogaku Bukkyogaku Kenkyu)*, 18 (2), 1062-1055.

<https://www.worldhistory.org/trans/>